

Neměl to jisté

S historikem Michalem Macháčkem nad jeho monografií o Gustávu Husákovi¹

PETR ANDREAS

Stal se lídrem i symbolem československé normalizace, oněch dvaceti let společenského úpadku, a v závěru svého života působil jako směšný, bezmocný stařec. Gustáv Husák byl ale komplexnější osobností. První jeho ucelenou historickou biografii loni vydal historik Michal Macháček.

Gustáv Husák při volbách v roce 1971

Foto: ČTK/Jovan Dezort

Jak jste se dostal k tématu Gustáv Husák? Máte na něj nějaké vazby, třeba rodinné?

Žádné osobní vazby na něho nemám. Přistupoval jsem k němu jako k historické postavě, a to již v absolventských pracích na vysoké škole. Zapůsobila na mne dramatičnost, rozporuplnost a dosavadní neprobádanost jeho životního příběhu. Chlapec z chudých slovenských poměrů, komunista, kterého věznily dva režimy – přitom jeden z nich sám pomáhal budovat –, nakonec usedl v sídle českých králů. Jak se to stalo? Přiznám se, že jsem o Slovensku, jeho historii a kultuře do té doby moc nevěděl, velmi mne však oslovily, nabyl jsem tak pohled na naše dějiny z jiné, „nečechocentrické“ perspektivy.

Čím více jsem pak bádával, tím na mne vyskakovaly další zajímavé otázky a podněty. Navíc jsem si uvědomil, že na Husákově životě se dají nevsedně ukázat dějiny komunistického hnutí, česko-slovenských vztahů a Československa vůbec.

Husák jako vrcholný politik stál jak u vzniku komunistického experimentu, tak u jeho konce, což vede k hlubším úvahám nad smyslem naší minulosti. Téma proto přesahuje biografický motiv, který se zase těší zájmu širší veřejnosti. Přiznám se, že to mne nabíjelo a hnalo kupředu, moje práce tak získávala hlubší smysl.

¹ Viz také recenze Matěje Bílého v tomto čísle *Paměti a dějin*, s. 136–139.

Citujete ve slovenštině a zdůvodňujete to tím, že slovenština je krásný jazyk...

Ano, ale zároveň mi šlo o zachování autenticity, originálního znění pramene. Navíc jsem se tak úmyslně vymezil vůči převažující praxi českého literárního světa, který slovenštinu překládá. To nás ochuzuje a v konečném důsledku posiluje tendenci, že se slovenština brzy stane pro Čechy cizím jazykem, pro nejmladší generaci už jím ostatně je.

Narazil jste také na momenty, kdy mělo použití češtiny nebo slovenštiny v pramenech politický význam?

Prezident Edvard Beneš poslal po válce Gustávu Husákovi, který tehdy zastával post předsedy Sboru pověřenců, tedy slovenského premiéra, novoročenku ve slovenštině. Jestliže člověk, který osobně neuznával slovenský národ, udělal takové gesto, svědčí to o tom, že nacionální otázka hrála po válce, ale i předtím, důležitou roli.

Husák je znám svou „husákovštinou“: když se snažil mluvit česky, nikdy to nebylo stoprocentní, občas se mu zamíchaly do řeči slovakismy i zkomoleniny, pověstný se stal jeho „april“. Důležitým momentem byl přitom jeho druhý novoroční projev, který stejně jako ten první pronesl v češtině. Na Slovensku tím vzbudil pohoršení. Zachovaly se stížnosti lidí ptajících se rozhořčeně, proč se stydí za rodný jazyk. A Husák pak začal jazyky při novoročních projevech střídát.

V knize jste podrobně zachytil všechny dekady Husákova života – s výjimkou normalizace, ačkoli právě toto období by mnoho čtenářů zajímalo. Proč?

Původně jsem knihu koncipoval do roku 1969, kdy se Husák dostal do čela KSČ. Ale nakonec jsem dal na názor přátel a kolegů, kteří považovali za přínosné i žádoucí, aby práce měla komplexní charakter a abych mimo jiné využil dosud neznámé poznatky z moskevských archivů, které se mi

Prezident Edvard Beneš se na zájezdu v Topoľčiankách zdraví s Gustávem Husákem, předsedou Sboru pověřenců, 14. září 1947

Foto: ČTK / Jiří Rublič

podávalo získat. Období 70. a 80. let je tak v knize pokryto na více než sto stranách. Je ovšem pravda, že by si zasluhovalo ještě hlubší pozornost. Plánuji napsat o tom samostatnou publikaci. Bohužel se mi ale kontinuálně nedostává institucionální podpory.

Limity také vyplývají z pramenné základny. Někdy je její výpovědní hodnota omezená, čekáme na zveřejnění nebo objevení nových pramenů, jindy je problém správně interpretovat normalizační ideologický jazyk a pochopit dění v politickém zákulisí. I z oficiálních jednání, třeba předsednictva ústředního výboru komunistické strany, máme jen kusé zápisy, často pouze bodové.

Týká se to i Husákova vztahu k disentu? K tomu přece existuje dost pramenů, i publikovaných...

Pořídil jsem asi deset stran různých výpisků týkajících se disentu, hlavně Charty 77, z literatury i archivů, ale nakonec mi z nich jednoznačně nevyplývalo, jakou roli v tom Husák hrál. Byl obeznámen se situací

i s opatřeními proti disidentům, ale až na okrajové poznámky neznáme jeho vlastní názor. V Archivu Kanceláře prezidenta republiky jsem našel jeho komentáře k nejvýznamnějším signatářům, u Havla měl třeba napsáno „Tuzex“. U někoho jiného tam bylo třeba „chata“. Jde o Husákovo písmo, používal černý fix, ale co tím myslel? Asi šlo o konkretizaci represe.

Marek Švehla v knize *Magor a jeho doba* konfrontuje vaše zjištění, že Husák byl nakloněn kompromisům a v oblasti represí podlehl tlaku konzervativců, se zjištěním Lenky Kalinové, podle níž to byl naopak on, kdo prosazoval principiální čistky. Jaký byl tedy Husákův názor na normalizační čistky a jaký měl na nich podíl?

Záleží na tom, o jakých konkrétních politických procesech se hovoří a kdy se odehrávaly. Nehledě na to, že politici něco říkají, něco jiného dělají a něco jiného si myslí. Husák se výrazně stavěl proti procesům na

Michal Macháček (nar. 1986) vystudoval historii na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (tamtéž získal i titul doktora) a absolvoval studijně-výzkumné pobyty na Slovensku, v USA a v Ruské federaci. Zabývá se problematikou česko-slovenských a československo-sovětských vztahů a komunistického hnutí ve 20. století, přičemž se zaměřuje na jeho politické elity, zejména na osobnost Gustáva Husáka. Přednáší, publikuje odborné i popularizační texty a spolupracuje na filmové a jiné umělecké tvorbě s historickou tematikou.

Foto: Petr Andreas

přelomu 60. a 70. let, které by zaváněly odplatou za Pražské jaro. Jako bývalý politický vězeň fungoval ve veřejném prostoru jako garant toho, že je nedopustí, jak ostatně také často veřejně deklaroval. Jednak mu šlo o osobní prestiž, jednak byl obezřetný a měl strach, věděl, že kdyby se procesy spustily, tak jako jeden z mužů Pražského jara by do nich také mohl spadnout. Na začátku 70. let se dokonce do hledáčku Státní bezpečnosti dostala jeho partnerka Viera Millerová a jsou i jiné důkazy, že Bezpečnost hromadila proti Husákovi různé kompromitující písemnosti. Měl se na pozoru. K pozdějším procesům už tak benevolentní nebyl – zadal sis, přidal ses v konečném důsledku na nepřátelskou stranu, tak musíš nést následky. Z dostupných pramenů se ale jeho autentické postoje nedají vždy jednoznačně určit: existují jen podklady, kusé poznámky, bodové zápisy. Svědectví pamětníků, pokud jsou, se rozcházejí. Není to jednoznačné. Zkrátka vedle již vydaných prací Petra Blažka nebo nejnověji hutné knihy Jaroslava Pažouta *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969–1989)* bych nepřinesl nic nového a přitom stoprocentně ověřeného, proto jen odkazují. Chce to jít ještě do hloubky, zejména do moskevských archivů.

Jaký byl Husákův názor na stranické prověrky?

Prověrky požadovala sovětská strana; šlo o to, jak budou rozsáhlé. Například v Maďarsku byla po roce 1956 tamější komunistická strana rozpuštěna a vznikla nová. V Československu se původně počítalo s mírnější podobou, ale radikálnější požadovaly nižší stranické složky, některá krajská vedení KSČ a apriorní kritici Pražského jara, takzvaní ultraleví, které využívala jako prodlouženou ruku svých záměrů Moskva. Ta je právě po realizaci čistek a přijetí ideologické mantry *Poučení z krizového vývoje* hodila přes palubu, jelikož už je nepotřebovala, splnili svůj účel, a očištěná strana v čele s oslabeným Husákem už musela vystupovat jednotně. Ultraleví neměli Husáka rádi, Sověti si zase uvědomovali jeho kvality, a že přece jen disponuje určitou podporou u veřejnosti.

Nešlo samozřejmě jen o zápas o ideologickou čistotu strany, jak se veřejně tvrdilo, nýbrž o vyřizování osobních účtů a mocenské střety různých skupin. Husák raději používal eufemistické slovo pohovory a měl speciálně na starosti Slovensko. Ani přesto mnohé své spojení od vyloučení neuchránil. Mechanismus prověrek byl složitý a jako konečný orgán sloužila Ústřední kontrolní a revizní komise, kterou vedl Miloš

Jakeš. Existují důkazy o Husákových osobních intervencích, které ovšem ne vždy byly vyslyšeny. Snažil se například neúspěšně zastat jemu oddaných členů vedení Komunistické strany Slovenska, kteří pod jeho vedením pragmaticky prováděli první vlnu normalizace, předtím se však profilovali silně reformně. Moskva si přála oslabit Husákovu pozici, aby nebyl příliš nezávislý a musel se orientovat na Vasila Biľaka. Kdyby Husák neustoupil, politicky by býval skončil, ovšem kalkuloval s vidinou, že po nějaké době dojde k revizi prověrek. Později se o to opravdu pokusil, ale neúspěšně. Nejen on propadal iluzi o dočasnosti vládnoucích poměrů, kterou spoluvytvářel a z níž i těžil.

Z moskevských archivů jste již dost důležitých pramenů přivezl. Jak probíhalo bádání? Přístupnost, získávání povolení, samotná práce v archivu...

V Česku se traduje, že se ruští archivi zdrahají vydávat důležité věci. Někteří historici mne od výzkumu v Moskvě zrazovali, že nic kloudného nezískám, ale nakonec jsem bádál i v osobních spisech jednotlivých československých politiků. Čili k leccemu novému a zajímavému se lze dostat, chce to jen projevit úsilí. Jistě, nepustí vás ke všemu, k některým materiálům KGB, interním zprávám

k našim „slavným“ osmičkám atd., ale ty nevydají v podstatě nikomu. Však ani Američané vám nedají ke studiu veškerou dokumentaci CIA apod. To jsou citlivé a mnohdy ještě živé věci.

Jak byl váš pobyt v Rusku institucionálně zaštitěn?

Jednalo se o meziuniverzitní výměnu, stal jsem se studentem Lomonosovovy univerzity. To mi snad dodalo na důvěryhodnosti. Myslím, že také kolikrát ani nejde o nechuť něco někomu zpřístupnit, ale roli hraje typická ruská byrokracie. Většina věcí trvá. Nestačí v Moskvě strávit týden. Na dva měsíce, které jsem tam pobýval, jsem si už mohl udělat určitý plán i kontakty.

V kterých jazycích je při bádání o československých tématech třeba číst?

Až do konce druhé světové války byla oficiálním jazykem Kominterny němčina, potom dominuje ruština. Některé dokumenty související se španělskou občanskou válkou byly španělsky, něco maďarsky. Potvrdilo se mi, že bez ruštiny se v českých moderních dějinách neobejdou.

Narazil jste na něco zajímavého, co s husákovským výzkumem bezprostředně nesouvisí?

Procházel jsem například fond Vjačeslava Molotova, šéfa sovětské diplomacie. Materiály byly na mikrofilmu, s nimiž asi málokdo rád pracuje. Když mám čas, tak se snažím vše procházet v úplnosti – nejednou se mi to už vyplatilo. Na konci jednoho mikrofilmu jsem našel depeše sovětských poradců, kteří v padesátých letech působili v Praze. Psali do Moskvy o tom, jak se chová Gottwald a co si myslí o politických procesech. Z depeší plyne, že Gottwald procesům se straníky vzdoroval a téměř rok hájil jednotlivé funkcionáře. Poradci žádali, aby na něj Stalin zatlačil, a Gottwald nechal někoho výše postaveného také zavřít.

V záznamech ze zasedání sovětského politbyra jsem plně pochopil naši limitující optiku, že si myslíme, že

jsme pupek světa. Na jednom zasedání mezi dvaceti body, mezi hospodářstvím, kulturou, sovětsko-čínskými vztahy, Vietnamem a Amerikou atd. představovalo Československo jeden bod. Pravda, na předních místech, ale v imperiální politice se až ztrácelo. Bohumil Šimon, významný komunistický funkcionář, v pamětech zmiňuje setkání s Brežněvem na podzim 1968. Ten si mu postěžoval, že má na starosti 160 zemí, 160 komunistických stran, a jak se v tom má vyznat, prý: *když se tam pořád střídáte, já nevím, koho povýšit nebo sesadit*. I Sověti svým způsobem tápali.

Co vás zaujalo na ruském výzkumu éry státního socialismu?

V Rusku bylo v nedávné době uveřejněno mnoho nových věcí, monografií i pramenných edic. Je zarážející, že se to u nás dostatečně nereflektuje. Například před rokem vyšly Brežněvovy deníky, tři velké svazky, vedle. Bez reakce. Přitom obsahují i záznamy o setkáních a jednáních z roku 1968.

Udělal jste si představu, jak ruské archivy využívají badatelé z jiných států?

Američané si hned začátkem 90. let, kdy byly podmínky v ruských archívech nejliberálnější, masově pořizovali skeny, které jsou dnes uloženy na univerzitě ve Stanfordu. Němci, Maďaři, ale například i Poláci mají v Moskvě historické ústavy, které nabízejí badatelům zázemí. Němci například spolupracovali i na vydání již zmíněných Brežněvových deníků. Češi bohužel nic. Je to chyba a nedobrá vizitka naší historické vědy. Před rokem jsme proto s Janem Rychlíkem iniciovali vznik takového pracoviště, vízi podpořili i další historici, Ústav mezinárodních vztahů a v jednáních s ruskou stranou prezident Miloš Zeman. Snad se konečně posuneme.

Vraťme se k Husákovi. Jaké stopy v něm zanechalo jeho katolictví? V mládí víru prožíval, sloužil jako ministrant...

Precizně znal Bibli, byl schopen z ní obsáhle citovat i ve stranických pro-

jevech, což působilo zvláště, a to nejen po válce, ale i v sedmdesátých a osmdesátých letech. Řekl bych, že svou komunistickou víru prožíval podobně jako v mládí katolickou, transformoval si ji. Bohem se stal objektivní zákon dějin, církví komunistická strana, Vatikánem Moskva.

Jak se do Husákovy poválečné politické kariéry promítala přátelství či vztahy, které navázal před válkou a za války?

Přetrvávající vztahy a vazby si utvářel ve třicátých letech v levicových a studentských spolcích, tak se ostatně sblížil i se svou první manželkou Magdou Lokvencovou. Za války si Husákovi pronajímali v Bratislavě vilu, kde mnozí jejich přátelé našli přístřeší, přezdívalo se jí Kolchoz.

Tehdy se také rozvinul pro Husáka klíčový vztah s profesorem Imrichem Karvašem, jedním z velkých československých ekonomů meziválečné éry, který vyučoval Husáka i jeho manželku Magdu na Právnické fakultě Univerzity Komenského. Stal se pak guvernérem Slovenské národní banky a s Husákem se sblížili a privatně se navštěvovali. Husák byl s přetvárkami činný v ilegalitě a dohlížely na něj bezpečnostní orgány Slovenského státu. Čtyřikrát ho zajistily a nejednou mu právě Karvašova intervence pomohla z vazby. Později se oba stali významnými postavami Slovenského národního povstání, Karvaš zajistil jeho financování. Po válce doufal, že se Husák zaručí za jeho vlasteneckou bezúhonnost. Ten mu sice vystavil ochranný glejt a potvrdil spolupráci s odbojem, ale uvedl, že mu není známo, že by za něj intervenoval. Nehodilo se mu to.

Proč?

Patrně se obával toho, aby jejich dřívější kontakty – Karvaš přece jen patřil do politické garnitury předchozího režimu – nebyly využity proti němu v poválečném politickém zápase.

Navázal Husák nějaké zásadní vztahy ve vězení?

Mizivě. V sedmdesátých a osmdesá-

tých letech dostával dopisy od svých spoluvězňů, například od řeckokatolického biskupa Vasilu Hopka, jehož cela sousedila s Husákovou v Leopoldově. Blahopřál mu ke zvolení prezidentem s tím, že nyní nastaly lepší časy. Husák ale takové hlasy nerad slyšel a není známo, že by reagoval. Jen výjimečně se objeví vzpomínky, že se s někým ze spoluvězňů náhodou setkal. Některé považoval za oprávněně odsouzené a navíc se snažil vytěsnit vězeňskou zkušenost, ale úplně to nešlo, jednalo se o devět let života. Bylo mu také nepříjemné slyšet, že za jeho vlády existují političtí vězni, jak mu připomínali exulanti a disidenti. Ačkoliv bylo dohromady v sedmdesátých a osmdesátých letech méně politických vězňů než v šedesátých... Říká se jim také zlatá, přestože uranové lágry byly zrušeny až tehdy. Takže když to v tomto ohledu srovnáme... Je to ale také otázka statistik, jakou kdo používá metodiku. Politická perzekuce má přece jen mnoho podob, například zákaz výkonu profese nebo odsouzení za nezákonné opuštění republiky. Byl také rozdíl sedět v 50. nebo 80. letech. Ale rozhodně to nechci zlehčovat.

Vraťme se ke kontaktům z vězení.

Husák byl v padesátých letech na cele s ministrem vnitra Slovenského štátu Alexandrem Machem. Ten nebyl po válce, na rozdíl od Tisa, popraven, dostal „jenom“ třicet let. Později vzpomínal, že Husák v roce 1956 uvítal sovětský zásah v Maďarsku. Že i ve vězení byl zařazen jako součást, prosovětský. Vězení ho nezměnilo, naopak v něm jeho víru posílilo.

Proč Husák nedostal trest smrti?

Je pravděpodobné, že kdyby se byl hned na počátku procesů přiznal k vykonstruovaným zločinům, skončil by na popravišti. Vždy ale svoje přiznání odvolal. Narušoval tak přípravu monstprocesu, nemohl být dosazen jako jeho součást, jelikož by nabourával jeho propagandistické vyznění. Vyšetřování potom směřovalo jinam, proměnilo se v boj proti sionismu s hlavním představitelem

Gustáv Husák s Jánosem Kádárem při návštěvě Budapešti, 1977 Foto: ČTK/Karel Mevald

Rudolfem Slánským, jelikož Husák s Clementisem už nebyli pokládáni za tak reprezentativní. Po roce 1953 z Moskvy přicházely odlišné informace, činnost bezpečnostních a justičních orgánů se měla více prověřovat, ale například rozsudek smrti pro Oskara Závodského byl předem připraven a v březnu 1954 vykonán, takže ani Husák, jenž byl souzen jen o několik týdnů později, to neměl jisté. Asi hrál roli ohled na veřejné mínění na Slovensku. Ještě měsíc před jeho odsouzením se v podkladech objevovalo: trest smrti nebo doživotí. Slovensko možná dnes mohlo mít národního hrdinu...

Co mu pomohlo procesy a věznění přežít?

Nad vodou ho držel jeho pragmatismus, vědomí, že když se nepřizná, nebude moct být zařazen do monstprocesů. Potom mesianismus, odhodlání a snaha očistit komunistickou myšlenku, sebe a své přátele, zejména Vladimíra Clementise, který se přiznal a byl odsouzen k trestu smrti v procesu se Slánským. Husák jeho postoj chápal jako selhání

svého politického mentora. Navíc měl Husák rodinu, syny Vladimíra a Jána, kterým bylo v roce 1953 šest a čtyři roky a které takřka neznal, protože po válce věnoval nejvíce času politice. Když jsme procházeli a vybírali rodinné fotografie, které uveřejníme v knize, nenarazil jsem ani na jednu, na které by byli zachyceni spolu. Přestože Husákův vztah s manželkou nebyl idylický, byl pro něj vzpruhou. Dostával od ní právě fotky dospívajících synů, které si vystavoval v cele, psal jim emotivní přání a dopisy. V jednom se své rodině omlouval, že nikdy neřekl, že je má rád, jelikož na to nebyl zvyklý ze své původní rodiny. Vlastně byl citově dost rozervaný člověk, projevovat emoce navenek pokládal za slabost a nepatřičnost.

Jak se na něm vězení později projevilo?

V únoru 1951 byl převezen z Bratislavy do Ruzyně a pak do zámku v Kolodějích a spolu s ostatními prominentními vězni dán nahý do studeného sklepení a neustále buzen. Ve vyšetřovacích místnostech, kam

byl přiváděn v zimníku, bylo naopak přetopeno. Zde byl také vystavován fyzickému násilí, vyšetřovatelé ho bili, házeli s ním o zeď apod. Vzpomíná, že pak už ani nevnímal, co se s ním děje.

Snad také proto miloval teplo; když se nastěhoval do takzvaného prezidentského domečku na Pražském hradě, dal si tam vybudovat saunu, bazén a terasy, aby se mohl vyhřívat. Spisovatel Pavel Kohout, kterého v tom domečku nakrátko těsně po sametové revoluci ubytoval Václav Havel, vzpomíná, že tam bylo šileně přetopeno. Husák měl také slabost pro jídlo, ale to mohlo být spojeno i s materiální nouzí, kterou trpěl v dětství a mládí. Když pak jako státník někým cestoval a někdo si stěžoval na přepravní podmínky, utrousil, že někteří nic nevědí o nepohodlí.

Vězení mu také dalo morální kredit...

Ale i politický. Sověti si do čela komunistických stran často vybírali osoby postižené vězením. Jánose Kádára, Władysława Gomułka – a Husáka.

Husák byl jedním z hlavních protagonistů Pražského jara na Slovensku, zároveň byl o generaci starší než hlavní reformní proud, jehož představitelé zpravidla dospívali až po válce. Byla odlišná generační zkušenost důvodem, proč zklamal naděje, které do něj mnozí vkládali?

Některé naděje byly klamné už od samého začátku! Husák zůstal stále stejným typem člověka, jenž uznával pouze vládu jedné strany a nadvládu Sovětského svazu. Ostatně ani Alexander Dubček nebo František Kriegel nebyli tenkrát jiní. Kriegla dnes máme za hrdinu proto, že odmítl podepsat moskevský protokol, ale předtím se například stavěl proti obnovení sociální demokracie a kritizoval účast hippies na prvomájové manifestaci v Praze. Husák nepatřil mezi mladší nižší funkcionáře nebo intelektuály, kteří byli příznivci politické plurality. Jako skvělý a častý řečník vzbuzoval zájem společnosti,

ale pokud se detailně podíváme na jeho projevy, vidíme, že demokratizace v jeho pojetí znamená pouze demokratizaci v rámci komunistické strany, také její federalizaci, což bylo zásadní a s čímž Moskva nesouhlasila, jinou pluralitu odmítá, natož návrat před únor 1948 a jednoznačně staví na spolupráci se Sovětským svazem. Reformy mají být v jeho pojetí především ekonomické, decentralizace.

Čím tedy tolik zaujal?

V jeho reformismu byla hlavní národnostní, potažmo státoprávní otázka. Otázka česko-slovenského národnostního vyrovnání, vznik federace. Jako místopředseda vlády, kterým se stal v dubnu 1968, ihned začal jednat o přípravě příslušného ústavního zákona a během několika měsíců se mu ho podařilo prosadit. Státoprávní otázka se přitom neuspokojivě táhla od roku 1918. Možná k tomu přispěl i sovětský zásah v srpnu 1968, neboť vnitrostátní jednání se zasekla v létě. Dvě republiky vznikly k 1. lednu 1969. Později se ovšem federace centralizovala a stejně se o klíčových otázkách rozhodovalo v Praze, přesto sebevědomí a požadavky slovenského národa byly silně saturovány.

Co tím sám získal?

Politický kapitál na Slovensku. Když po srpnu 1968 probíhala normalizace Slovenska, byl ten proces rychlejší než v českých zemích, neboť Husák tam již jako šéf slovenských komunistů a jako otec federace měl větší novou důvěru.

Poukazoval někdo v průběhu reformního procesu na Husákovu dvojitvářnost? Na jednu stranu spasitel, na druhou stranu dogmatik, který roli liberalizátora nemohl naplnit.

Především slovenští exulanti zmiňovali Husákovu roli v letech 1945–1950 a poukazovali na to, že pomáhal komunistům dosáhnout mocenského monopolu. Že bojoval proti Demokratické straně a přispěl k její likvidaci a že po roce 1948 na

Slovensku prováděl proticírkevní politiku. Když byl v 60. letech Husák Dubčekem a Novotným odklizen do Slovenské akademie věd jako historik, vstupoval do veřejných polemik a sofistikovaně kritizoval exilové autory. Zatímco jejich výklady si mohl přečíst jen málokdo.

Když ho později označovali za dogmatika intelektuálové, kteří hráli roli v padesátých letech, odrážel je Husák slovy: Nemáte morální právo mne kritizovat, protože co jste sami zač? V padesátých letech velcí stalinisté a nyní velcí reformisté. A co budete zítra? Dokázal oponenty vyšachovat. Nemohl například vystát Pavla Kohouta, ještě předtím Ladislava Mňačka, který mu to pak vrátil po pádu režimu, když žádal, aby byl Husák postaven před soud.

Jaké máte zkušenosti s pamětníky, s nimiž jste mluvil?

Překvapilo mne, kolik pamětníků a spolupracovníků zachovává loajalitu ke svému šéfovi i třicet let po sametovém předání moci a nemluví o některých věcech, které pokládají za citlivé. Byli mi tím svým způsobem sympatičtí, dnes jsou lidé schopni prodat vlastní babičku.

Vyjednávali jste o zveřejnění něčeho takového?

Uzavírali jsme individuální dohody. Pamětník požádal, abych vypnul diktafon, a já to respektoval, nebo jsem mu dal záznam k autorizaci. Zajímavé bylo, že se povětšinou nejednalo o citlivé informace v politickém smyslu, ale spíše o to, že Husák rád používal jadrný, ironický jazyk a dotyčným přišlo nepatřičné, aby to bylo uveřejněno.

Takového ho, pravda, z novoročních projevů neznáme...

Ano, běžná představa o Husákově se zakládá na jeho veřejném vystupování v osmdesátých letech, kdy se již nacházel za politickým i lidským zenitem. Ale ještě na začátku let sedmdesátých najdeme mnoho projevů, které jsou prodchnuty ironií a sarkasmem. Nejčastěji jsem na ně natrefil v roz-

První tajemník ÚV KSS Vasil Biľak a místopředseda vlády Gustáv Husák, právě dekorovaný Řádem Klementa Gottwalda, Pražský hrad 30. dubna 1968 Foto: ČTK/Jiří Finda

hlasových a televizních archivech, tisk totiž peprnosti zpravidla vynechával. Husák se s dávkou pichlavosti dokázal vypořádávat i s protivníky, a to už od třicátých let. Pro ty, kdo ho znali, to nebyla žádná novinka.

Jaký měl Husák vztah ke Státní bezpečnosti?

Podle vzpomínek byl kvůli své vězeňské zkušenosti velmi obezřetný. Nově jmenované spolupracovníky varoval, aby si ji nenechali přerůst přes hlavu a nedali se zapojit do jejich her. Bývalý první náměstek federálního ministra vnitra Alojz Lorenc zdůrazňuje, že Husák v tom uměl chodit. Například ve srovnání s Milošem Jakešem, který se příliš neorientoval.

Kde získal zkušenosti?

Hned po válce měl na starosti bezpečnostní agendu, dokonce i během

únorových událostí. Už v letech 1944–1945 také řídil jako pověřenec vnitro a slovenskou Státní bezpečnost de facto založil, měl tam své lidi. Byl však kritizován, že je vybírá spíše podle odbornosti, namísto toho, aby preferoval stranickou loajalitu a zásluhy, takže byl koncem léta 1945 odvolán.

Změnily se později Husákovy preference ohledně odbornosti a stranickosti?

Ani když byl prezidentem. Snažil se to různě kombinovat. V polovině 70. let kritizoval, že 40 % vedoucích pracovníků, kteří vystřídali vyloučené, nemá potřebnou kvalifikaci. Nebylo ale z čeho brát, protože velké množství profesionálů bylo vyloučeno v prověrkách, což limitovalo kariérní růst – 75 % z nich tehdy vykonávalo nekvalifikovanou práci.

Kam až zacházel jeho vliv?

Ovlivňoval například i personální složení managementů firem. Předsednictvo strany často jednalo o takto konkrétních otázkách, někdy je až fascinující, o jakých detailech. Nechával si doporučit, dodat podklady z různých stran a pak zasahoval, hlavně po stranické linii.

Jak silná byla jeho pozice v předsednictvu strany?

Jakožto člen předsednictva měl pouze jeden hlas, zato klíčový. Podléhal mu bezpečnostní aparát. Na rozdíl od ostatních si ale nevytvořil ve stranickém aparátu silný klan. Vasil Biľak nebo Lubomír Štrougal v tom uměli lépe chodit.

Proč? Sledoval tím něco?

Husák nechtěl, nebo spíše v tom nebyl příliš zdatný, rád spoléhal sám na sebe, byl individualista. Také zapůsobilo, že během stranických prověrek bylo vyřazeno velké množství lidí s ním spřízněných – jednalo se často o účel, aby měl Husák slabé pozice. Vytvářel pak dojem, že chce být nadstranický. První mezi rovnými. Nezavislý centrista, který je právem v čele strany, protože je objektivní vůči všem. To ho ale zároveň omezovalo.

Od poloviny sedmdesátých let se snažil vyrovnávat pozice dvou táborů. Podle moskevských záznamů proti sobě stály Štrougalova a Biľakova skupina, Štrougal jako federální ministr ovládal ministerský aparát, Biľak vládl stranickému aparátu. V tomto období se posilovala státní linie, vliv vlády. V Moskvě jsem našel zprávy, že se dotyční často hádali a Husák se je snažil usmiřovat. Stěžoval si, že ho to stojí hodně sil a je z toho unavený. Myslím si ale, že mu to vyhovovalo, protože se nemusel cítit ohrožený a jako arbitr posiloval vlastní pozici.

Jakou podporu měl v sovětském politickém vedení ve srovnání s ostatními? Využíval jí?

Leonid Iljič Brežněv vděčil Husákovi za uklidnění situace v Českosloven-

sku a on mu zase za politický vzestup a podporu, existovalo mezi nimi pouto sounáležitosti, snad i přátelství. Brežněv se například v roce 1971 zasadil o to, aby byl Husák jednomyslně potvrzen v čele strany na XIV. sjezdu KSČ, ale také mu pomohl v zápasu o prezidentský post.

Jak Husák prožíval své odvolání z funkce generálního tajemníka v roce 1987? Jaký vliv měl na volbu Miloše Jakeše na pozici jeho nástupce?

Těžce snášel svůj odchod, ostatně jako každý vrcholný politik. U něj ještě muselo působit vědomí, že už je starý, čili možnost návratu není reálná, a navíc ho šízalo, že ho vystřídal právě Jakeš, jehož příliš neuznával. Raději by viděl jako svého nástupce Lubomíra Štrougala nebo někoho z mladší generace funkcionářů, hovořil o Františku Pitrovi. Ale jako disciplinovaný straník nechtěl vytvářet vnitrostranické rozpory a nakonec respektoval vůli většiny i sovětská doporučení.

Na co byste se Gustáva Husáka zeptal, kdybyste s ním dnes mohl zajít na pivo?

Jak vážně myslel za války svou zprávu do Moskvy z července 1944, ve které koketuje s vizí připojení Slovenska k Sovětskému svazu. Zda to byla snaha zalíbit se Moskvě, nebo vystrašit Londýn, protože Beneš byl zapřísáhlý čechoslovakista a neuznával samostatný slovenský národ, či zda chtěl Slovensko skutečně připojit. Zeptal bych se také na to, jaké vize zastával v roce 1969, co si opravdu myslel o příčinách pádu helikoptéry s jeho druhou manželkou. Tuším, že uvažoval o tom, že havárii způsobili Sověti – jako zdvižený prst, aby nejednal příliš samostatně. A pak by mě zajímal listopad 1989, zda a jaké tehdy byly kontakty se sovětskou stranou. Je

Gustáv Husák s Leonidem Brežněvem, Moskva 1969

Foto: ČTK

mýtus, že předání moci zařídila ulice. To byl samozřejmě důležitý faktor a hybatel, ale na nezbytném pozadí velmocenské dohody mezi Moskvou a Washingtonem, stejně jako volba Václava Havla prezidentem.

Jaké povahy byla tato dohoda? Nakolik byl Sovětský svaz ještě schopen mezinárodně prosazovat své zájmy?

I když v oslabení, stále to byla světová velmoc, která se přirozeně snažila prosazovat své zájmy a kterou naši komunisté respektovali jako vedoucí sílu. Jednalo se o důsledky Gorbačovovy politiky, která reagovala na neúnosnou ekonomickou situaci Sovětského svazu ve snaze dohodnout se s USA na odzbrojovacím procesu a ekonomické spolupráci. Zároveň si Moskva uvědomovala rizika možného vývoje v jednotlivých zemích východního bloku, proto také vytvořila speciální komisi v čele s ideologickým tajemníkem Alexandrem Nikolajevičem

Jakovlevem, která se zabývala otázkou možných scénářů vývoje. Nakonec podpořila taktiku „kulatých stolů“ komunistů s „konstruktivní opozicí“, kteří by společně provedli neodkladné změny, čímž měla být převzata iniciativa a udržena stabilita i staré spojenecké závazky. Moskva však přecenila vliv svých mocenských struktur a nedocenila sílu občanského odporu a očekávání vůči domácím režimům. Konzervativní východoevropští komunističtí vůdcové včetně Husáka tak byli hozeni přes palubu. Součástí toho se stala řada souvisejících paralelních i protichůdných politických her – jednou z nich patrně byly i události 17. listopadu – , do kterých se masově zapojovala po rychlých změnách lačnická společnost. Podrobněji o tom píše Vladimír Bukovskij ve své knize *Moskevský proces*, která díky ÚSTR vyšla před několika lety i v českém jazyce, také Vilém Prečan a Zdeněk Sládek k tomu vydali v ÚSD edici dokumentů.²

2 PREČAN, Vilém – SLÁDEK, Zdeněk (eds.): *Mezinárodní konference Demokratická revoluce v Československu 1989 – předpoklady, průběh a bezprostřední výsledky. Sešit 7, K vývoji sovětské politiky vůči státům Varšavské smlouvy: dokumenty a materiály 1989–1990*. Československé dokumentační středisko – ÚSD AV ČR, Praha 1999.